

Milica NIKOLIĆ*

PROSTORI I OGRANIČENJA U UNAPREĐENJU ENTOLOGIJE I ANTROPOLOGIJE U CRNOJ GORI

Apstrakt: Rad se bavi razvojem naučne misli i institucija u Crnoj Gori, kao preduslovom za razvoj etnologije i antropologije. Prikazuje i trenutni okvir za izučavanje etnologije i antropologije, te ukazuje na nevidljivost etnološke i antropološke struke u društvu. Ukazuje se na sužene mogućnosti zapošljavanja i djelovanja etnologa i antropologa i na nedostatak saradnje među pojedincima koji djeluju u ovoj oblasti. Rad skreće pažnju i na uticaj savremenih međunarodnih standarda koji dijelom utiču na ovu oblast, kao i na mogućnosti za unapređenje.

Ključne riječi: *etnolozi, antropolozi, nauka, institucije, izučavanje, društvo, položaj, saradnja, muzeji*

Uopšteno govoreći, razumijevanje položaja i referentnog okvira djelovanja etnologa i antropologa u Crnoj Gori uslovljeno je poznavanjem činjenica, istorijskih, socioloških, *antropoloških*, o razvoju crnogorskog društva uopšte, a posebno o statusu humanističkih nauka i naučnika danas. Ipak, put uvida između te dvije vrijednosti prilično je trnovit. Počinje kompleksnim promatranjem istorije Crne Gore, a to je tema o kojoj se, makar u određenim segmentima, još uvijek vode brojne polemike u samoj istorijskoj nauci i svim srodnim naukama i disciplinama. Završava se uvidom u trenutno stanje u etnoantropološkoj nauci u Crnoj Gori, kao jednom segmentu humanističkih nauka, iako je situacija slična i u skoro svim drugim segmentima.

Značajan uvid u razvoj određenog društva pružaju podaci o njegovom obrazovnom i naučnom sistemu. Dovoljno je makar i djelimično poznavati istoriju Balkana i Crne Gore, istoriju smjenjivanja osvajača, istoriju

* Mr Milica Nikolić, nikmilica@yahoo.com

konstantnih borbi sa različitim i brojnim neprijateljima, da bismo shvatili da u takvoj svakodnevnici — borbe za život ili pak stremljenja ka prevazilaženju siromaštva, razvoju obrazovanja i/ili nauke nije pridavana značajna pažnja. O tome jasno svjedoče podaci o popisu stanovništva sa aspekta pismenosti. Prema posljednjem popisu stanovništva, iz 2011. godine, u Crnoj Gori ukupan postotak stanovništva koje ima visoko ili više obrazovanja iznosi 17%, dok je 1,5% stanovništva nepismeno.¹ Kada se osvrnemo na dostupne podatke izvedene iz popisa stanovništva 1971, 1981, 1991. i 2003. godine, uviđamo da udio nepismenih opada (1971. godine 16,7%, 1981. godine 9,4%, 1991. godine 5,9% i 2003. godine 2,35%).² Dakle, u pristupu analizi položaja etnologije i antropologije u Crnoj Gori, ne smijemo zaboraviti da tu temu moramo promatrati kao dio sistema nauke i obrazovanja uopšte. Valja napomenuti da govorimo o društvu koje tek posljednjih nekoliko decenija ima institucionalizovan sistem visokog obrazovanja, te da govorimo o državi sa malim brojem stanovnika, a imajući u vidu i globalne tokove interesovanja za humanističke nauke, koje je u poređenju sa interesovanjem za prirodne i društvene nauke daleko manje, navedeni parametri jesu determinišući.

Kada se uzme u obzir činjenica da je Univerzitet Crne Gore osnovan 1974. godine i da „predstavlja najstariju ustanovu visokog obrazovanja u Crnoj Gori”³, te da je najveća „i jedina sveobuhvatna visokoobrazovna institucija u državi, koju čine devetnaest fakulteta i dva naučna instituta”⁴, jasno je da očekivanja o dometima etnoantropološke nauke moraju biti skromna. Najprije zbog toga što istorijat visokog obrazovanja još ne bilježi ni 50 godina kontinuiteta, a onda zbog marginalizovane uloge humanističkih nauka u mnogim društvima, pa tako i u crnogorskom, što potvrđuje i nepostojanje katedre za antropološku ili neku srodnu nauku. Jasno, to ne znači da naučnih dostignuća nije bilo — naprotiv. Njihovi dometi su utoliko važniji jer nije bilo adekvatne potpore koja bi podsticala naučne ili obrazovne rezultate i kreirala okvire za razvoj naučne misli. Odnos prema humanističkim naukama posebno je pretrpio štetu zbog takvih društvenih okolnosti. Na primjeru etnologije i antropologije to se jasno uviđa. Crnogorska akademija nauka i umjetnosti osnovana je kao Društvo za nauku i umjetnost

¹ Sajt MONSTAT-a, podaci za popis iz 2011. godine, <http://monstat.org/cg/page.php?id=387&pageid=322>

² Sajt MONSTAT-a, podaci za popis iz 2003. godine, <http://monstat.org/cg/page.php?id=57&pageid=57>

³ Sajt Univerziteta Crne Gore, <https://www.ucg.ac.me/objava/blog/4/objava/20-istorijat>

⁴ Ibid.

1971. godine⁵, koje je kasnije — 1975. godine, preraslo u Akademiju nauka i umjetnosti. U okviru CANU postoji Odjeljenje za humanističke nauke, a u okviru njega Odbor za etnologiju (antropologija se ne pominje u nazivu), koji čine⁶ uglavnom etnolozi zaposleni u institucijama iz oblasti zaštite i očuvanja kulturne baštine. Način funkcionisanja Odbora, njegova uloga i njegove mogućnosti, mlađoj generaciji etnologa i antropologa u Crnoj Gori jedva da su i poznati.

Danas na Univerzitetu Crne Gore ne postoji odjeljenje za etnologiju i antropologiju (kao ni za istoriju umjetnosti i arheologiju), ne postoji ni institut za etnologiju i antropologiju. U Crnoj Gori ne postoji ni institut za folkloristiku, kao ni katedra za etnomuzikologiju. Ne postoji, dakle, okvir za školovanje mladih etnologa i antropologa, pa se većina onih koji danas žive i djeluju u Crnoj Gori, školovala u inostranstvu, u državama okruženja, najčešće na Univerzitetu u Beogradu, Odjeljenju za etnologiju i antropologiju. Na Filozofskom fakultetu u Nikšiću etnologija i antropologija izučavaju se u okviru osnovnih, specijalističkih, magistarskih studija na Sociologiji, Filozofiji, Psihologiji i Obrazovanju učitelja⁷. Takođe, na Fakultetu političkih nauka antropološki predmeti se izučavaju u okviru osnovnih, specijalističkih, magistarskih i doktorskih studija na Politikologiji, Međunarodnim odnosima, Socijalnoj politici i socijalnom radu, Medijskim studijama i Novinarstvu.⁸ Iako na određenim fakultetima postoje predmeti koji se prepoznaju kao etnološke i/ili antropološke, ili makar kulturološke teme, oni često u nazivu ne sadrže termin *antropološki*, poput predmeta koji se tiču kulturnog nasljeđa na Fakultetu za turizam i hotelijerstvo, ili pak na Odsjeku za istoriju Filozofskog fakulteta. U njihovim nazivima najčešće ne postoji referenca koja upućuje na arheologiju, istoriju umjetnosti ili neku srodnu nauku ili disciplinu. Umjesto toga, teži se uopštavanju naziva, pa su to obično nazivi tipa *istorija kulture*, *kulturna baština* i slično. Na umjetničkim fakultetima takođe nema predmeta koji bi se definisali kao antropološki, iako neki predmeti obuhvataju upravo teme iz oblasti antropologije. To samo govori o jazu između mogućnosti koje etnologija i antropologija nude i korišćenja njihovih potencijala u obrazovno-naučnom sistemu. Na privatnim fakultetima antropologija i etnologija izučavaju se u okviru Fakulteta za kulturu i turizam Univerziteta Donja Gorica.⁹

⁵ Sajt CANU <https://www.canu.me/o-akademiji>

⁶ Ibid., <https://www.canu.me/odbor-za-etnologiju>

⁷ Sajt Filozofskog fakulteta, <https://www.ucg.ac.me/programi/ff>

⁸ Sajt Fakulteta političkih nauka, <https://www.ucg.ac.me/programi/fpn>

⁹ Sajt Fakulteta za kulturu i turizam UDG, <https://fkt.udg.edu.me/predmeti/>

No ipak, „ako bi nauku i njene plodove uklonili iz današnjeg sveta, ostala bi pustoš i nered: nema povratka na prednaučno stanje! Ako bi se to desilo, onda bi moralo doći do potpunog menjanja načina života. Naučne ideje postale su sastavni deo ljudske svesti, kao što su plodovi nauke postali sastavni deo ljudske okoline”¹⁰.

Kada se uzme u obzir sve prethodno navedeno, jasno je da je uloga etnologije i antropologije u crnogorskom društvu marginalizovana, a time i uloga etnologa i antropologa. I dok u nekim drugim dijelovima svijeta humanističke nauke biju bitku za očuvanje svog statusa u društvu, kao što su nedavno svjetsku javnost uzburkale vijesti da Japan želi da zatvori fakultete za humanističke i društvene nauke¹¹, u Crnoj Gori još uvijek nijesu ni došle u poziciju da imaju šta da brane.

Izuzev nekolicine naučnika zaposlenih u pomenutim visokoškolskim ustanovama, većina etnologa i antropologa djeluje u okviru sistema zaštite i očuvanja kulturne baštine. Prema podacima Ministarstva kulture Crne Gore, iz septembra 2018. godine¹², u državnim i lokalnim institucijama kulture u Crnoj Gori bila su zaposlena ukupno 24 etnologa i antropologa, od čega 14 u državnim institucijama, a 10 u lokalnim. Posmatrajući udio ove struke u sistemu zaštite kulturne baštine, na nacionalnom nivou zauzimaju svega 12%, a na lokalnom 17%¹³.

Ipak, i ovako mali broj etnologa i antropologa koji je zaposlen u institucijama na nacionalnom i lokalnom nivou, ne bavi se samo pitanjima etnologije, etnografije ili antropologije već nerijetko i drugim aspektima nasljeđa. Povezanost između njih, ukoliko nije uslovljena prirodom posla, najčešće je sporadična i zasnovana na ličnim kontaktima. Izuzetak su naučni i stručni skupovi, ali njihov broj nije baš na zavidnom nivou.

Kada je u pitanju interpretacija društvenih prilika u javnom diskursu, etnolozi i antropolozi se vrlo rijetko pojavljuju kao stručnjaci koji bi mogli ponuditi svoj osvrt na datu temu. Za razliku od njih — sociolozi, psiholozi, istoričari, politikolozi..., kao i predstavnici drugih struka, dobijaju solidan prostor. Ukoliko i dobiju prostor, etnoantropološka interpretacija uglavnom se tiče tema poput tradicionalne kulture, običaja, svetkovina..., dok teme koje se percipiraju kao *savremene* uglavnom interpretiraju druge struke. Ipak,

¹⁰ Šušnjić, Đuro, „Metodologija”, Čigoja štampa, Beograd, 2007, str. 223.

¹¹ <https://www.timeshighereducation.com/blog/japan-and-social-sciences-behind-headlines#>

¹² Informacija o kadrovskim kapacitetima organa i ustanova koji se bave zaštitom i očuvanjem kulturne baštine, <http://www.gov.me/ResourceManager/FileDownload.aspx?Id=330175&rType=2&alphabet=cyr>, str. 19.

¹³ Ibid., str. 19–21.

treba reći da je proces marginalizacije dvosmjernan: sa jedne strane, društvo je nedovoljno obaviješteno o ulozi i značaju etnologije i antropologije, dok, sa druge strane, i sami etnolozi i antropolozi u Crnoj Gori, prihvataju marginalizovanu ulogu. Tome u prilog, pored već navedenog institucionalnog i obrazovnog okvira, govori činjenica da u Crnoj Gori ne funkcioniše društvo ili bilo kakvo udruženje etnologa i antropologa.

Ipak, treba istaći da se interesovanje za ovu oblast djelimično pokrenulo usvajanjem i stupanjem na snagu Uneskovke Konvencije o zaštiti i očuvanju nematerijalne kulturne baštine iz 2003. godine. Njena primjena na nacionalnom nivou zavisila je od izmjena nacionalnog zakonodavstva, koje je Zakonom o zaštiti kulturnih dobara prvi put prepoznalo termin *nematerijalno* kulturno dobro. Danas, dakle, nematerijalna dobra, sa aspekta važnosti kulturnih vrijednosti, imaju jednak status kao materijalna, pokretna i nepokretna. Iako je institut zakonske zaštite nematerijalne baštine relativno nov, prema podacima Uprave za zaštitu kulturnih dobara, iz juna 2019. godine¹⁴, u Crnoj Gori je registrovano 17 nematerijalnih kulturnih dobara. Ovaj proces bi trebalo posmatrati dvojako. Sa jedne strane, zaštita, proučavanje i valorizacija (u smislu procesa definisanog Zakonom o zaštiti kulturnih dobara) jeste konačno izašla iz sjenke muzeologije, budući da je nematerijalna baština decenijama predstavljala uglavnom interpretativno sredstvo za tumačenje, proučavanje i predstavljanje muzejskih predmeta i zbirki. Sa druge strane, za temu ovog rada je značajno podsjetiti da su uprkos tom svakako pozitivnom procesu, tema i domet etnoantropološke nauke, makar u javnom diskursu, i dalje ostali usko vezani za tradicionalnu kulturu. Odnos prema tradicionalnoj kulturi takođe je zanimljiva tema i čini se da ne postoji saglasje između različitih generacija etnologa i antropologa u tome šta su to *tradicionalne vrijednosti i tradicionalna kultura*, kako ih interpretirati i predstaviti široj javnosti, a to je posebno eskaliralo usvajanjem standarda koje donosi Uneskova Konvencija iz 2003. godine. Primjera radi, posljednja crnogorska virdžina/tobelija umrla je 2016. godine, a u projektu popisa nematerijalne baštine koji su 2012. godine, u organizaciji Ministarstva kulture, Uprave za zaštitu kulturnih dobara i Narodnog muzeja Crne Gore, realizovali crnogorski stručnjaci, mahom etnolozi i antropolozi, zabilježen je i taj element nematerijalnog nasljeđa. Ipak, niko nikada nije pokrenuo inicijativu da se i taj „element” stavi pod zakonsku zaštitu. U

¹⁴ Martić, Milica, „Uloga države i muzeja u zaštiti i očuvanju nematerijalne kulturne baštine Crne Gore”, Zbornik radova Nematerijalna kulturna baština Paštrovića — budućnost tradicije — tradicija za budućnost”, Društvo za kulturni razvoj „Bauo”, Petrovac na Moru, Javna ustanova Muzeji i galerije Budve — Budva, Etnografski institut SANU, Beograd, 2019, str. 55–73.

momentu njene smrti već je bilo nekoliko upisanih kulturnih dobara nematerijalnog karaktera. Dakle, pristup politici upisivanja definiše odnos prema tradicionalnom, onom koje je opšteprihvatljivo, jasno prepoznato i koje ne otvara dileme oko toga da li je nešto *vrijedno* ili ne. To je donekle razumljivo jer tradicionalna kultura teži da objedini motive koji imaju pozitivnu vrijednost u odnosu na istoriju i tradiciju društva, a pitanje tobeltija nezostavno mora otvoriti pitanja ustrojstva patrijarhalne porodice, pozicije žene u društvu, uloge žene u odnosu na materijalne vrijednosti porodice, i mnoga druga pitanja.

Važno je ukazati i na mogućnosti koje se u Crnoj Gori pojavljuju, a koje su upravo izazvane stagnacijom u razvoju etnoantropološke nauke. Uloga antropologije u naučnim okvirima jako je značajna upravo zbog njene interdisciplinarnosti i multidisciplinarnosti. To znači da je izbor tema za proučavanje zaista veliki i da je teško naći temu koja ne može biti (i) antropološka. Marginalizovan položaj nauke, a paralelno i rapidan razvoj društva izazvan globalnim, regionalnim i nacionalnim društveno-političkim zbivanjima ostavili su prostor za izučavanje velikog broja tema. Čini se da se svakog dana pojavljuju nove. Takva situacija kreirala je dovoljno prostora za sve etnologe i antropologe u Crnoj Gori da se bave svojim temama interesovanja i na taj način doprinesu i društvu, i razvoju nauke, ali i većoj vidljivosti etnologije i antropologije uopšte. Takođe, kad već ne postoji adekvatan obrazovni i naučni okvir djelovanja, bilo bi korisno opet organizovati neku vrstu udruženja, koje bi moglo priređivati konferencije, objavljivati zbornike radova i doprinositi povezivanju etnologa i antropologa uopšte. Time bi se postigli razmjena informacija od značaja i uvezivanje srodnih istraživanja, te bi se kreirao ambijent koji bi podsticao pomjeranja granica nauke, a time bi se u perspektivi podstakla i promišljanja o konačnom otvaranju katedre za etnologiju i antropologiju na nekom od fakulteta.

IZVORI I LITERATURA

- [1] Šušnjić, Đuro, „Metodologija”, Čigoja štampa, Beograd, 2007, str. 223.
- [2] Martić, Milica, „Uloga države i muzeja u zaštiti i očuvanju nematerijalne kulturne baštine Crne Gore”, Zbornik radova Nematerijalna kulturna baština Paštrovića — budućnost tradicije — tradicija za budućnost”, Društvo za kulturni razvoj „Bauo”, Petrovac na Moru, Javna ustanova Muzeji i galerije Budve — Budva, Etnografski institut SANU, Beograd, 2019, str. 55–73.
- [3] Informacija o kadrovskim kapacitetima organa i ustanova koji se bave zaštitom i očuvanjem kulturne baštine, <http://www.gov.me/ResourceManager/FileDownload.aspx?rId=330175&rType=2&alphabet=cyr>

- [4] <https://www.timeshighereducation.com/blog/japan-and-social-sciences-behind-headlines#>
- [5] Sajt Filozofskog fakulteta, <https://www.ucg.ac.me/programi/ff>
- [6] Sajt Fakulteta političkih nauka, <https://www.ucg.ac.me/programi/fpn>
- [7] Sajt Fakulteta za kulturu i turizam UDG, <https://fkt.udg.edu.me/predmeti/>
- [8] Sajt MONSTAT-a, podaci za popis iz 2011. godine <http://monstat.org/cg/page.php?id=387&pageid=322>
- [9] Sajt MONSTAT-a, podaci za popis iz 2003. godine, <http://monstat.org/cg/page.php?id=57&pageid=57>
- [10] Sajt Univerziteta Crne Gore, <https://www.ucg.ac.me/objava/blog/4/objava/20-istorijat>
- [11] Sajt CANU <https://www.canu.me/o-akademiji> , <https://www.canu.me/odbor-za-etnologiju>

Milica NIKOLIĆ

OPPORTUNITIES AND LIMITATIONS TO IMPROVEMENT OF ENTHOLOGY AND ANTHROPOLOGY IN MONTENEGRO

Summary

The article highlights historical development of scientific thought and institutions of science in Montenegro, as a prerequisite for the development of ethnology and anthropology. It also analyzes the current framework for the study of ethnology and anthropology, and questions the invisibility of the ethnological and anthropological profession in society. The narrowed employment opportunities and undertakings of ethnologists and anthropologists are pointed out, as well as the lack of cooperation among individuals working in this field. The paper also draws attention to the impact of modern international standards that partly affect this area in Montenegro, as well as opportunities for the improvement.

Key words: ethnologists, anthropologists, science, institutions, study, society, position, cooperation, museums

